Rytíř a král

Štíty s erby rodu Vítkovců

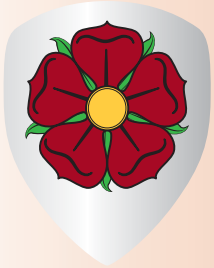

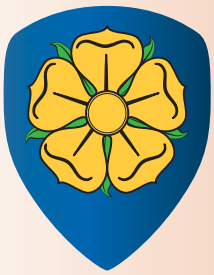

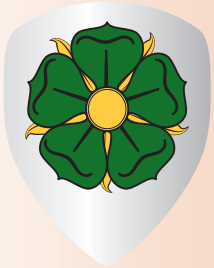

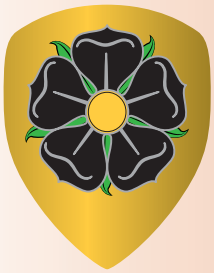

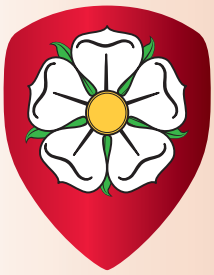

O kterém rytíři chcete mluviti?
O Závišovi[11] z rodu Vítkovců a z hradu Falknštejna[12], který měl ve znaku růži, milostný květ.

Co vykonal?

Zmocnil se vlády. Bránil se ze všech sil Rudolfovi Habsburskému. Vrátil české zemi pořádek a pokoj. Vštípil králi Václavu velikost, uvedl jej v dobré dílo.

Zasloužil se o království.

Jak si počínal?

Po způsobu své doby: bez ohledů, se zřetelem k vlastním výhodám a vždy s odvahou a vždy s rozumem.

Byl obmyslný[13]?

Nikoliv, jeho řeč zněla ano ano, ne ne.

Jakou měl povahu?

Pyšnou.

Co miloval?

Velikost, slávu a život.

Čím se provinil?

Zradou.

Čím zašel?

Zradou.

Jakou měl postavu a tvář?

Byl krásný, ducha vzdělaného, podoby sličné, údů spanilých. Daleko široko mu nebylo rovna. Měl hluboké a temné oči, jeho pohled byl jímavý[14], a tak někteří povídálkové pustili do světa zvěst o Závišově čarodějství.

Když rytíř mluvil, nesl se jeho hlas tiše, krásně, půvabně a s takovou naléhavostí, že mu bylo těžko odporovati. Jeho myšlenky byly jasné a řadily se v souvislost, která plyne a uchvacuje.

Jak zní (přibližně a krátce) jeho příběh?

Záviš z Falkenštejna byl po otci příslušníkem početného a slavného šlechtického rodu Vítkovců. Vedl povstání proti králi Přemyslu Otakarovi II., ale po jeho smrti v době bezvládí podporoval jeho vdovu proti zahraničním nepřátelům, oženil se s ní, pomáhal jeho synovi Václavu II. při nástupu na trůn a prvních krocích vlády, ale skončil přesto neblaze. Následující epizoda začíná v okamžiku, kdy Záviš pozval krále Václava II. na křtiny.

Král Václav odpověděl velmi záhy:

„Záviše, prosím Boha, aby ti požehnal. Vzkazuji ti lásku a obdaruji tvého syna. Je mi vhod i pozvání, které posíláš po rychlém poslu, a žádám jen, abys mi přijel v ústrety na pražský hrad a příjemnou řečí mi krátil cestu.“

Když Záviše rozmlouval v síni pražského hradu s Václavem a když Václav řekl několik laskavých slov, ozvalo se kdesi venku zahoukání. Král vstal, hledí přes Závišovo rameno, hledí mimo jeho hlavu, je bled, je zmaten, odchází. Tu vpadne do síně devět zbrojenců.

„Záviše z Falknštejna, který se nazýváš vévodou, jsi královým zajatcem!“

Ukaž Hlubokou na mapě ČR.

Záviše se nevzdá. Vzkřikl odpověď. Rozdává rány, strašné, stínající. Král někde za stěnou si tiskne k srdci pěst a naslouchá temnému dunění.

Devět mužů srazilo Záviše. Žádný z nich není nepoznamenán, dva jsou mrtvi, leckterý ještě dokoná, ale Záviše je ztracen. Má pouta na rukou, je vlečen do kobky, je vsazen do věže, řečené Bílé. Leží v těsném sklepení tam u čtvrté brány na třetím dvoře.

Co praví dále zvěsti?

Záviše zůstal nezlomen! Okénkem věže bylo prý slýchat jeho jasný hlas a mužové a paní s loktem v náruči tam často plakávali.

Zatím venku zuřil boj s přívrženci Závišovými a někdy se zdálo, že Falknštejnova věc není ztracena. Když zemřel Jindřich Vratislavský a když byl zavražděn král uherský a když strana habsburská nabyla v Čechách ve všem vrchu, byl Záviše vyvlečen z kobky. Přemyslův levoboček[15] Mikoláš, starý odpůrce, smýkal jím v strašném ponížení od hradu k hradu. Všude tam, kde se nějaký Vítkovec či Závišův přítel bránil, rozbil[16] jednoho dne kat svůj stánek z hrubých koz a z potřísněných prken. Potom zatkne do země delší rameno jakési zvoničky a na rameno krátké upevní umíráček[17]. Když zazní hluchý zvon, pozvedne kat sekeru a nějaká stvůra, zestárlá v potupě, se dává do řeči a houká: „Vítkovci, zrádci, vydejte svůj hrad! Otevřte bránu, jinak padne Závišova hlava!“

V srpnu, dne dvacátého čtvrtého, dorazil kat před Hlubokou. Když dozněl jeho skřek, pravil Záviše jasným hlasem k tomu, kdo byl pánem Hluboké, takto: „Můj krásný bratře, nevydávej hradu! Pokyň, ať padne moje hlava! A nevzdychej, až kat zvedne širočinu[18]. Leží prý někde u mých nohou, ale nedívám se. Nevidím ani kata ani jeho holomky[19] a bude se mi zdát, že padnu tvou smělou, věrnou rukou.“

Potom Vítek, pán hradu Hluboké, na tři otázky třikrát odpověděl stejně a Záviše byl sťat.

Jeho tělo vydáno jest příbuzným. S velikou slávou konaly se pohřební obřady. Šest rytířů neslo šest svící tlustých jako polena. Sedmý držel v napřažených rukou podušku a na ní helmici obtočenou závojem, osmý nesl Závišovy meče, devátý štít, na němž byla vykrojena růže, milostný květ.

Vladislav Vančura, Obrazy z dějin národa českého II (1940, 1948)

Otázky a úkoly

1. **Ve vypravování se na několika místech střídá minulý čas s přítomným. Najdi příslušné pasáže s přítomným časem a vysvětli, proč ho Vančura užil.**
2. **Jak vypravěč Záviše představuje – působí na tebe jako sympatická postava? V čem?**
3. **O kterém Václavovi se v textu vypravuje? Kdy se Závišův příběh odehrál?**

[11] **Záviš, Záviše** – podoba jména Záviš je běžnější, objevuje se však i forma Záviše

[12] **Falkenštejn** – hrad na pravém břehu Dyje, dnes na rakouském území, poblíž Mikulova, sloužil jako pohraniční pevnost. Po Závišově popravě se ho zmocnil rakouský vévoda Albrecht I. Habsburský.

[13] **obmyslný** – lstivý, úskočný

[14] **jímavý** – dojemný

[15] **levoboček** – nemanželský syn

[16] **rozbít stan** – postavit ho

[17] **umíráček** – malý (kostelní) zvon, který slouží zvonění bezprostředně po smrti člověka, popř. toto vlastní zvonění

[18] **širočina** – široká sekera sloužící k otesávání trámů, k popravě se užívala popravčí sekera, u šlechticů meč; Záviš byl pravděpodobně sťat plknem (popravčí sekerou se širokým ostřím); ze slova plkno se neporozuměním vyvinula pověst, že byl sťat zaostřenou hranou prkna

[19] **holomek** – dříve služebník (např. holomek zemský – pomocník u zemského soudu), ale i pomocník kata, z toho později vznikla dnešní nadávka

Jak se volil husitský král

Husitské bouře a následující války, mj. se zahraničními nepřáteli, Českou korunu oslabily. Návrat stability pro český stát, směrem navenek i uvnitř, představuje doba vlády krále Jiřího z Poděbrad. Podařilo se mu např. získat od císaře Fridricha nejen potvrzení privilegovaného postavení České koruny v rámci Svaté říše římské, ale i významné rozšíření těchto privilegií. Neméně zásadní byla stabilizace[20] práva a zákonnosti[21]. Podívejme se, jak volbu krále[22] Jiřího vylíčil Alois Jirásek v novele Maryla.

Jiří z Poděbrad

Konečně se ozval nejvyššího maršálka[23] hlas. Obecné hnutí a šum. Všichni míří do veliké síně stropu tmavého, táflového[24] s malováním a zlacením. Na stěnách tu tam starý deskový obraz, kolem dokola pak a mezi okny prapory různých velikostí a barev. Staré, roztřepené, celé, zánovní, ale všechny vzácné, poněvadž mluvně svědčí o vítězstvích, jichž dobyli Pražané s ostatními husity. Tu saské prapory od Ústí, tu bavorské a jiné německé od Domažlic, tam prapory Sigmundovy a jiné křižácké, a zpod nich blyští se lesklá zbroj nepřátelská, tu skvostný štít, helmice, tu palcát. Jak prohlédla prostorná, nepříliš světlá síň ve zlatých paprscích březnového slunce! Jak zjasněly barvy praporů i lesk zbroje! Ještě více však oživla skvělou společností, jež sem se vhrnula. Těch postav statečných, zkušených válečníků, těch výrazných tváří vojínů i rozvážných, opatrných politiků!

Tu ten stařec bílé brady pamatuje ještě nebožtíka císaře Karla starého, ti tu osmahlí, již zešedlí na bojištích husitských a jiných, a tu již dorost mladší.

Stavové[25] dost dlouho rokovali[26] a se radili. Teď sešli se všichni, aby odevzdali hlasy, aby se rozhodli. Na okamžik nastalo hluboké ticho. Bylo na všech znát, že jsou rozechvěni, rozčileni.

Ticho! Ticho! Pan Šternberk vystupuje, kráčí k výstupku. Zraky páně Jiříkovy nějak zahořely, líce[27] slabě pobledlo. Co nese pan Zdeněk? Svatý Václave! Kleká, před panem Jiříkem kleká! A slyš!

„Vivat[28] Jiří, král český!“ zvolal velikým, pohnutým hlasem, a po něm, ej, té nadšené, jásavé bouře!

Jak sebou přemnozí škubli na hlas páně Zdeňkův a jak všichni radostně, nadšeně po něm vykřikli: „Vivat, vivat Jiří, král český!“ Tak volají všichni jedním hlasem.

... Chvíle minula, než se v radosti opanovali, než poněkud utichli, aby pan Jiřík mohl promluviti. Pohnutým hlasem děkuje všem, ohlašuje, že volbu přijímá, prosí však, aby mu všichni lásku svou zachovali a jej podporovali, jinak že by těžkého úřadu toho ani nepřijal a rád veliké té cti se vzdal. Prosí poznovu ne kvůli sobě, ale pro obecné dobré a slávu koruny české.

Mluvil krátce, ale řeč jeho, z hloubi duše plynoucí, zněla mocně a výmluvně, takže všichni jsou jati, nadšeni tou srdečností.

„Vivat Jiří, náš král! Vivat!“ Tím nadšeným, hřmícím voláním odpověděl sněm radostí jako opojený, hrna se[29] k novému králi. Nejedny oči jsou zaroseny, a slzy, slzy radosti řinou ne přes jedno osmahlé, zjizvené líce. Zbyněk Buchovec několikráte v hrdle si odkašlal, radost ho dusila, a prudce rameny pohodil. Je radostí vzrušen tak, že nemůže ani promluvit; prsa se mu dmou, hrdlo jako staženo, ale pojednou vyrazil z něho zvuk, a stařeckým, jasným však hlasem zazpíval v radostném vytržení: „Te Deum laudamus![30]“

[20] **stabilizace** – ustálení
[21] **zákonnost** – dodržování a prosazování práva
[22] **volba krále** – podle ustanovení Karla IV. si čeští stavové (tj. česká politická obec) měli krále zvolit, kdyby vládnoucí rod vymřel, to byl i případ volby Jiřího z Poděbrad
[23] **nejvyšší maršálek Království českého** – stál v čele českého zemského sněmu
[24] **táflový** – tabulový, deskový
[25] **stavové** – politická obec, vrstvy, jejichž zástupci zasedali na zemském sněmu a které se podílely na řízení státu
[26] **rokovali** – diskutovali, radili se
[27] **líce** – tvář
[28] **vivat** – ať žije
[29] **hrna se** – hrnul se
[30] **Te Deum laudamus** – Tebe, Bože, chválíme – slavnostní děkovný hymnus

A to promluvil za všechny, ze srdce všech. Te Deum laudamus! Tě, Bože, chválíme za tu šťastnou, blaženou chvíli všeho národa.

Velká síň hlaholí mocným hymnem; všechen sněm zpívá. V ten okamžik udeřili na zvon královský, a jak hlahol jeho z výše zavzněl, zalehl z náměstí jako mocná bouře jásot nesčetného lidu.

„Vivat! Vivat Jiří, král český!“

Alois Jirásek, Maryla (1885)

Alois Jirásek (1851–1930), významný český spisovatel konce 19. a počátku 20. století, několikrát navržený na udělení Nobelovy ceny, statečný a aktivní i ve veřejné oblasti, přítel T. G. Masaryka, který jeho tvorbu velmi oceňoval. Známy jsou zejména Jiráskovy historické prózy a dramata, např. *Staré pověsti české*, *Z Čech až na konec světa*, *Filosofská historie*, *Zahořanský hon*, *Maryla*, *F. L. Věk* či drama *Lucerna* aj.

Vypravěč je osoba, která v literárním textu zprostředkovává čtenáři vyprávění. **Autorský, vševědoucí vypravěč** ví všechno o postavách vyprávění, o tom, co se děje, co se stalo v minulosti i co se stane v budoucnosti apod., jeho vyprávění je zřetelně odlišeno od projevů postav. **Personální vypravěč** vyjadřuje to, co prožívá a ví jedna z postav příběhu, hranice mezi jeho vyjádřeními a řečí postav bývá neostrá (polopřímá řeč). **Oko kamery** líčí pouze povrch, ne nitro postav.

Otázky a úkoly

1. **Příběh podává autorský, vševědoucí vypravěč; čtenář má ale dojem, že se volby krále přímo účastní. Jak toho vypravěč dosahuje?**
2. **Najdi místo, ve kterém se mluví o tom, co řekl král Jiří, a přeformuluj tento obsah do přímé řeči. Co si musíš domýšlet? Co se v textu změnilo?**

Hledání souvislostí

- **Zjisti, která Jiráskova díla byla zfilmována, kdy, kdo byl režisérem a kteří herci hráli v hlavních rolích.**
- **Ověř, která Jiráskova díla máte ve školní, obecní či městské knihovně.**
- **Kde se A. Jirásek narodil? K Jiráskovi a jeho rodnému městu se váže každoroční významná, od 90. let mezinárodní kulturní akce. Zjisti, jak se nazývá a v čem spočívá.**
- **Vysvětli, co jsou basilejská kompaktáta a v čem byl jejich význam.**
- **Zjisti, které společenské vrstvy byly zastoupeny na českém zemském sněmu v době volby Jiřího z Poděbrad králem.**

České poselstvo na basilejském koncilu

Zkouška odvahy

Hoši od Bobří řeky se rozhodli vytvořit pod vedením Rikitana sdružení čestných, vytrvalých a věrných kamarádů. Ocitáme se v situaci, kdy se společně s Rikitanem vydávají na výpravu do lesa, aby vyzkoušeli svou statečnost a získali bobříka odvahy.

Když hoši opět vyšli z ponurých[8] lesních hlubin do Sluneční zátoky, kde bylo světlo a kde slunce mile hřálo, přestala se jim najednou cesta k močálu zdát nějak zvlášť hrůzná.

Šťoura se smál, že bude po předmětu, který vypadá jako uschlá ruka, házet kamením, a Grizzly se chlubil, že chytne ruku do lasa a že vytáhne z bahna celého utopence. Všichni hoši měli plno řečí, rozumů a vtipů.

Ale když se do Sluneční zátoky začaly z lesa ploužit večerní stíny, ztráceli hoši pomalu odvahu a veselou mysl.

Pak vyšel Rikitan ze svého stanu a nesl rozsvícenou petrolejovou svítilnu a silnou píšťalu. Stíny tančily po jeho tváři.

Rozhlédl se tázavě po chlapcích.

Ale nikdo se nehlásil, že k močálu půjde.

„Myslil jsem, že jste se chtěli podobat Royovi," pravil Rikitan ledově a některým hochům se zdálo, že v jeho hlase cítí výsměch.

Tu z hloučku hochů vystoupil Luděk a řekl pevně: „Půjdu, Rikitane!"

„Vezmi si s sebou tuhle píšťalu a pískej na ni v případě nebezpečí, nebo kdybys zabloudil. A nechoď ani o krok dále než k zabodnutým větvím. Za položeným kmenem číhá smrt! A nedívej se příliš k té věci tam napravo."

Luděk vzal od Rikitana svítilnu i píšťalu a brzo zmizel hochům z očí. Ještě chvíli se v houštinách mihotala slabá záře lucerny, ale pak se i ona začala ztrácet, až zhasla docela. Hoši začali zticha hovořit o Luďkovi. Bylo vidět, jak se mu všichni obdivují, a Vilík s Jirkou si vyčítali, proč se nepřihlásili první.

Rikitan nemluvil, jen se stále díval na hodinky, obrácen směrem, jímž Luděk odešel. Zdálo se, že napjatě naslouchá, neuslyší-li hvízdání o pomoc.

Luděk se vrátil dříve, než si hoši myslili, v pravé ruce nesl svítilnu, v levé třímal dřevo od močálu. Byl bledý jako křída a pot mu stál na čele.

„Chvěješ se..." pravil Rikitan, když mu Luděk odevzdával lampu i dřevo a dotkl se přitom jeho rukou. „Polekal jsem se," pravil tiše s chabým úsměvem Luděk.

Hoši ho ihned obklopili.

„Čeho? Viděl jsi něco?" ptali se o překot.

„Hned jak jsem zašel poněkud hlouběji do lesa," vyprávěl Luděk, „pronásledoval mě stále jakýsi šramot. Nemohl bych říci, zda to bylo přede mnou, nebo za mnou. Když jsem zrychlil krok, šramot zesílil a ozýval se častěji. Když jsem se zastavil, abych mohl lépe naslouchat, šramot zmlkl.

Jaroslav Foglar (1907–1999), český spisovatel, představitel dobrodružné literatury pro chlapce, významná osobnost českého junáckého (skautského) hnutí, redaktor několika dětských časopisů. Známá byla Foglarova přezdívka Jestřáb. Kromě *Hochů od Bobří řeky* je autorem velké řady dobrodružných knih, mezi nejznámější se řadí tzv. Stínadelská trilogie, kterou představují tituly *Záhada hlavolamu*, *Stínadla se bouří* a *Tajemství Velkého Vonta*. *Záhada hlavolamu* byla zpracována i jako televizní seriál a celovečerní film.

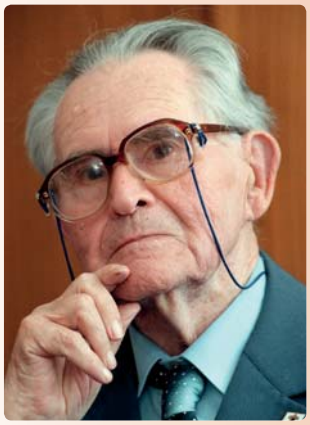

Jaroslav Foglar

Které další knihy Jaroslava Foglara znáš?

Zdálo se mi, že za mnou někdo běží. Pojala mě hrůza a myslil jsem, že k močálu nedojdu. Ohlédl jsem se a neviděl jsem nic. Jen zář lucerny tančila po stromech a vybíhalo z nich plno strašidelných stínů. Pak jsem se opět otočil a šel dále. Srdce mi tlouklo jako zvon. Skoro jsem zakopl o těch dvanáct dřev. Vytrhl jsem jedno – to zde – ani nevím, z které strany, a ubíhal jsem zpět. Viděl jsem v duchu jen tu černou roztaženou věc tam v močále a představoval jsem si, kdyby mě tak najednou nějaká černá ruka začala zezadu škrtit.

Teprve tady, v blízkosti Sluneční zátoky, když jsem měl již trochu klidnější hlavu, přišel jsem na příčinu hluku, který mě tak vyděsil. Měl jsem zde v kapse v plechové krabičce tři hřebíky. Ty v ní rachotily. Když jsem běžel, chřestily více, když jsem šel pomalu, šramotily méně, a když jsem se zastavil, nastalo ticho. Nikdy bych byl neřekl, že jsem takový strašpytel."

„Nedomnívej se to o sobě," řekl mu klidně Rikitan. „Již to, že ses přihlásil první k té cestě, dokazuje pravý opak. I dospělí odvážní muži se často polekali, a také věcí malicherných."

Jaroslav Foglar, Hoši od Bobří řeky (1937)

Rikitan, vůdce chlapců od Bobří řeky, vymyslel 13 zkoušek pro odvážné a statečné chlapce (tzv. bobříků). Jsou jimi:

1. bobřík mrštnosti
2. bobřík míření
3. bobřík záchrany
4. bobřík plavce
5. bobřík dobrých činů
6. bobřík odvahy
7. bobřík květin
8. bobřík velkého mlčení
9. bobřík osamělosti
10. bobřík zručnosti
11. bobřík síly
12. bobřík hladu
13. bobřík ušlechtilosti

Bobřík odvahy
Jdi večer potmě sám na místo, kam se bojíš chodit: třeba na půdu nebo do sklepa či tam, kde našli oběšence nebo kde se stalo nějaké neštěstí a podobně. Tento bobřík a vědomí, že jsi nebojácný, za to stojí.

Slib hochů od Bobří řeky

Nás dvanáct podepsaných chlapců s Rikitanem v čele si utvořilo sdružení. Slibujeme si v něm věrnost, přátelství a oddanost navždy. Nebude mezi námi zrádců ani odpadlíků. Budeme stateční, vytrvalí a čestní. Svými podpisy tuto úmluvu potvrzujeme.

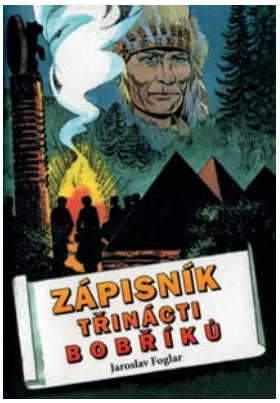

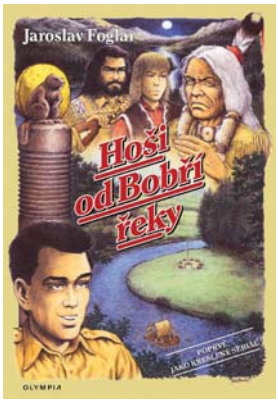

Otázky a úkoly

1. Jakého bobříka chlapci v ukázce loví? Co je podmínkou jeho získání?
2. Na základě ukázky popiš, jak mohou chlapci dokázat, že jsou odvážní. Co odvaha vyžaduje, znamená jen nebát se?
3. Charakterizuj Rikitana.
4. Luděk byl po absolvování strašidelné cesty bledý jako křída. Vymysli k podstatnému jménu v přirovnání synonymní pojmenování, které by vystihovalo Luďkův stav. Co Luďka při výpravě vyděsilo?
5. Jaký význam má výraz malicherný v poslední větě úryvku a jak bys jej nahradil(a)?
6. Napiš krátké vyprávění s názvem *Noční dobrodružství*. Můžeš se inspirovat příběhem *Hochů od Bobří řeky*.
7. Pracujte s textem na liště: Zvolte si dalšího bobříka a navrhněte, jak by mohlo znít zadání úkolu pro jeho získání.

[8] **ponurý** – pustý, skličující, temný